

ה ע ר ה

על אודות המנהג לאכול דבש בעשרת ימי תשובה

מאמרי זה נכתב בדמעות שליש באהבה אבהית מוקדש לזכר

נשמותיהם של בתי החביבה יהודית, בעלה הנכבד ע' האהן, ושתי

בנותיהם הנעימות שקדשו שם שמים בגרמני' הנאצית.

אוצר החכמה

שלמה מרדכי שטיינבערגער

לפנים שליח צבור דקהל עדת ישורון

בפראנקפורט ע"ג מוין

אחי"ח 1234567

לונדון תשכ"ד

G. J. George & Co. Ltd., 47 Mildmay Park, London, N

אדייז 1234567

לכבוד הרב החשוב והנכבד וכו'.

אבדשה"ט קודם כל דבר באתי להתנצל לפני כבודכם, שמלאתי לבי לגרום לכם כנראה טרחא שלא לצורך, אבל לפי פרושו של ספר יראים "אך אשר יאכל לכל נפש" הם דברי תורה שהם צורך לנפש בכל עת. אחר הקדמה הזאת אציע לפניכם שאלה אחת עם האגרת שכתב לי חברי, שכל הקורא אותה היא למרר רוחו ולפי דעתי נאות לה הפירסום וזה תוכן דבריו בקיצור:

חברי מובהק, אלוף נעורי, אשר המתקנו סוד בישיבה הרמה פרעססבורג אשר יסדה החתם סופר זצוק"ל, מצאתי כאן ב"ה עיר קטנה באמעריקא פרנסה ברוח ולא בצמצום, פתח במעליותא וסיים בגריעותא, בעת שבאתי לכאן קודם ל' שנה היתה בזה קהלה קדושה עם כמה זקנים מופלגים בתורה ויראה ובווערים בהתלהבות התורה והבערה לחלק יצאת שהיו ביניהם חסידי גאליציען היושבים שבעה נקיים על טפת דיו כחרדל אשר פלט קולמוסו של איזה חסידים-רבי וגם היו אחרים משכילים מרוססיא והמה מתוכחים ביניהם ע"י דעותיהם שונות בעין יפה לשם שמים, אחר זמן כביר ספו תמו הזקנים החשובים האלה, והאבות אחריהם, בני הזקנים, הניסן את עויליהם לבתי הספר אשר לא היה בהם חלק ונחלה לתורה ולתעודה בעה"ר וכדרך אחינו בני ישראל מאז, לאחוז באחת מן הקצוות, כאשר עמלו לפנים בימי קדם לעשות ולגדל את בניהם ללמדנים, ומנעו את נפשם לתכלית זאת מכל טוב, וליתן את מגוריהם האחרונה בעד לימוד התורה הקדושה, כן התאמצו עתה יותר מכפי יכולתם, להכניס את צאצאיהם תחת כנפי ההשכלה ולעטרם בעטרת רופא או מליץ או חכם חרשים, ויצא העגל הזה לדאבון נפשי בעה"ר, אין לנו בעירנו עוד תפלה בצבור בחול, ושיעורין כסדרן מאן דכר שמיה, ואני רוצה למלאות החסרונות ע"י חומרות וסיגופים למשל אין אני אוכל בשר בכל השבוע ומתענה בו"ה עד חצות והם קונים ר"ל חמאה מנכרים או אוכלים פתם עם דבש דבורים

אוצר החכמה

ועתה בדעתי לקבל עלי החומרא שלא לאכול דבש דבורים ולאכול פתי חריבה והלא מצער היא ותחי נפשי שידוע שאין דעת כמה פוסקים נוחה הימנה. אבל נסתפקתי בלבי אם אני עושה זאת כדת חז"ל ולפי שאין חכם בא לא ממזרח ולא ממערב ואני יושב בדד ואין לי ברירה רק לפקוד לך, חברי היקר, לערוך שאלתי זאת לפני הלמדנים שם להורות לי דרך האמת כי אפשר ג"כ כי איפכא מסתברא, מפני שחומרא זאת בתחלתה תבוא לקולא בסופו, שאין אני יכול לקיים תקנת חז"ל לאכול דבש בעשי"ת, ומנהג ישראל תורה היא, ויצא שכרי בהפסדי, ולעשות תנאי קודם למעשה שלא יחול החומרא הזאת בעשי"ת, זה בוודאי נגד דעת חז"ל שמוכיחים עם ישראל להחמיר על עצמם בעשי"ת, שלא לאכול פת פלטר, גם אם הם אינן מדקדקין בזה כל השנה, וגם מי שאינו נזהר כל השנה להתפלל מעריב בזמנו, וגם אם אין דעתו לנהוג כן אחר עשי"ת, על כל פנים יעשה בימים אלו שהם ימי תשובה ורחמים, וכשם שאנו אומרים להקב"ה מתנהג בחסידות כן ראוי לכל אדם להתנהג בימים אלו בחסידות כל מה שאפשר לו, ולנהוג במצות לפני משורת הדין, ואיך אעשה אני מהפך להפך אבל האיך אפשר ששניהם צדקו יחדיו ואיך יזכו שטרא אליבא דתרי? ותקותי שכאשר היית מאז כאח לי, כן תהיה לאחיעזר ולאחיסמך בעגמת נפשי גם עתה, לא ישקוט רוחי ולבי הולם פעם, עד שאקבל תשובה ברורה מלונדון, וגם אבקש ממך לחוות לי גם דעתך בענין הזה:

אגודת חכמים

וקודם שאציע השאלה לפני יחידי סגולה ורמי מעלה אבקש מחילה גמורה כמשפט, ורוצה להצדיקני בעיני כבודכם שמלאתי לבי אגב דאתא לידי המנהג הזה לאכול דבש בעשי"ת, אימא בו מילתא גם אני עד שידי מגעת (וגם אין חכמתו של אדם מגעת עד מקום מספריו מגיעים) לעשות רצון חברי לא להלכה או למעשה ח"ו אלא בסגנון "דרוש וקבל שכר" דממילא משתמע לפי קט ערכי ומה לנר קטן בין אבוקות גדולות המאירות על פני כל חוצות קריה, וגם אין אני קרוא לזה כי אין בידי כי אם אסוך שמן תפלה: יהא רעוא דאימא מלתא דתתקבל: ואסדר קודם השיטות:

שמעו נא רבותי! קודם כל דבר אזכיר ההיתר של דבש דבורים המפורש 'וצא במס' בכורות דף ז' ע"ב וזה לשון הגמ'¹²³⁴⁵⁶⁷ שם: מפני מה אמרו דבש דבורים מותר, מפני שמכניסין אותו לגופן, ואין ממצות אותו מגופן, הוא דאמר כר' יעקב דאמר דובשא רחמנא שרייה, דתניא ר' יעקב אומר "אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף" וכו' שרץ עוף טמא אי אתה אוכל אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ ואיזה זה? זה דבש דבורים. ובגמ' סוטה מ"ח ע"ב גמצא בפירוש יותר מדבש דבורים "ושייטן ברומי עלמא ומייתין דובשא מעישבי טורא" ואין ממצות אותו מגופן, מאמר זה נאמר על "כצפיחת בדבש" דהתורה מדמה למן שנאמר ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כורע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש, לפי הגמ' בסוטה הוא דבש דבורים וזה הבנתו: ואע"פ דקיימא לן כל היוצא מן הטמא טמא, אך שאני דבש דבורים שאין הדבש נולד מגוף הדבורה, אלא הוא טל יורד על הצמחים, ומעתרה בו כח הצמח, ולחותו יחזור לדבש, ואוכלת אותו הדבורה ומקאת אותו להכוורת, כדי שיוכל האדם לצייר בשכלו וכדי לסבר את האוזן מה טובו של "ולחם שמים ישיביעם" אמרה התורה למשל "וטעמו כצפיחת בדבש" וזה לפי מאמר הגמ' דבש דבורים, ויש לתאר לנו את ערכו, אם טעמו לוקח לדוגמא למן שאמר עליו ר' יוחנן שנבלע ברמ"ח אברים, ואם בדבש תמרים נשתבחה ארץ ישראל, אז דבש דבורים בוודאי לעילא הימנו כי בו נשתבח "לחם אבירים", וטעם זה הוא מעין אצילי ורוחני. ואם עד הנה דברנו במעליותא של דבש דבורים, מוכרחים שוב לדבר בגריעותו כי נפל דבש דבורים מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, וזה נובע מתוס' בע"ז דף ס"ט ע"א ד"ה ההוא אימרטוטי אימרטוט וזה לשון התוס': יש לתמוה עכשיו האיך אנו אוכלים דבש דבורים, והלא רגלי הדבורים מעורבים בדבש, ואע"ג דהוי פגם מ"מ השרץ עצמו דאיפגם מיתסר לכ"ע לכ"נ לר"ת דודאי רגלי הדבורים כיון דעצמות בעלמא נינהו מותרים דהא העצמות טהורים דתנן במס' ידים עצמות החמור טהורות, ורגלי הדבורים כעצמות החמור. הרא"ש הביא דברי התוס', וגם הבית יוסף (יורה דעה סימן פ"א) ולא כתבו אם מסכימים לתירוץ של ר"ת או לא, הראשון שבמפרשים שגילה דוחק התירוץ של ר"ת

הוא המעדני יו"ט (ברכות פרק כיצד מברכין ברא"ש סימן ל"ה אות ע') האומר דתירוצו של ר"ת איכא למדחי, דאין ללמוד דיני איסור מדיני טומאה, שיש חילוק ביניהם, ואין מדמין זה לזה. וזאת היא תמיהה גדולה בפרט על ר"ת שרוצה לדמות בע"ז דיני איסור לדיני טומאה ואמר, כיון שרגלי הדבורים טהורין, הם גם כן מותרין לאכילה שהוא עצמו גילה דעתו במקום אחר שקיבל שם שיש לחלק ביניהם, עכ"פ לא כתב זאת בפירושו, אבל נשמע בבירור ממשמעות דבריו, עיין בתוס' יומא דף ע"ח ד"ה מכאן וכו' שאלו מקמי רב יהודה גאון וצ"ל (שהוא בעל הלכות גדולות) טבילת נדה מדאורייתא מנלן? והשיב ק"ו ממגעה — דהשתא לטהרות כתיב ורחץ, לבעלה זכרת לא כ"ש — וכתב על זה התוס' בחגיגה י"א ע"א ד"ה "לא נצרכה" דהא לאו מילתא היא דמהאי ק"ו לא מצי נפיק דק"ו פריכא הוא דהא כמה חציצות וכוונה מצינו (בחולין דף ל"א) לטהרות ולא לבעלה, — ואמאי לא עמד ר"ת לימינו של הגאון שהוא בן גילו בשיטה זאת, להשוות טומאה לאיסור, וכמאמר הכתוב איש את רעהו יעזורו אבל ר"ת לא בא לתמכו ולהמליץ בעדו אלא טרח חיפוש אחר חיפוש בחורין ובסדקין עד שעלה בידו למצוא פסוק בתורה לטבילת נדה וזה לשון ר"ת ביומא דנפק מדכתיב "במי נדה" במים שהנדה טובלת בהן, בוודאי הוא חוזר מהסברא לדמות איסור לטומאה ע"כ התירוצ' של ר"ת פריכא הוא והדרא קושיא לדכותא:

החתם סופר ז"ל כתב והאריך למעניתו במדה מרובה וביד רחבה, להראות ההבדל בין טומאה לאיסור, כתב זה על תוס' בכורות דף ז' ע"ב ד"ה דג טהור וז"ל דודאי המעוכל אין מטמא, אין הטעם משום שאינו ראוי לאכילה, דדבר ידוע הוא דראויה אפי' למאכל אדם ואפי' להקריב על המזבח היתה ראויה לולא "הקריבהו נא לפחתך" (מנחות דף ס"ט) אלא משום הלכה למשה מסיני הוא דעיכול מבטל טומאה "כמו טבילה בכלים וזריעה בתרומה והשקה במים", אע"ג דלענין איסור לא מהני מ"מ לענין טומאה מהני, וה"נ עיכול, והגעלה וליבון מהני לאיסור ולא מהני לטומאה, והן ענינים נפרדים ואין למדין זה מזה.

ה"נ עיכול מפקיע הטומאה אע"פ שראוי' לאכילה, משא"כ באיסור בשר נבלה בעין שנפגם מאכילת אדם, מותר כיון שאינו ראוי לגר, וטומאה לא פקע מיני' עד שיפסל מאכילת כלב עכ"ל.

יח"ח 1234567

ועתה נבוא לשיטת הרא"ש גם אם במס' ע"ז לא גילה סודו בברכות (פ' כיצד מברכין) סימן ל"ה מביא בענין מוגמר מוש"ק שר"ז הלוי היה אוסר לאכלו מפני חשש דם, ור' יונה פירש דאפשר ליתן בו טעם להתיר ולומר דפירשא בעלמא הוא, אע"פ שמתחלה היה דם, לא חיישינן להכי, דבתר השתא אזלינן שהרי הדבש, אם נפל בו חתיכה של איסור ואע"ג שהאיסור גימוח בתוך הדבש, כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש, כמו דבש דיינינן ליה ומותר, הכא נמי אע"פ שמתחלה היה דם, כיון דיצא מתורת דם בתר השתא אזלינן, ואע"פ שנותן טעם לשבח בתבשיל — ועל זה כתב הרא"ש — ונראה דהא אפילו ראייתו צריכה ראייה עכ"ל.

נראה מתוך דבריו שההיתר של דבש דבורים לא היה מוסכם אצלו שאמר שצריך עוד ראייה להתיר (כי ערבך ערבא צריך) ואין לסמוך על הר' יונה ועדיין לא נתקדשה דעתו בענין זה וגם בשיטת ר' יונה בעט מאיזה טעם וכמדומה לי שלפי שיטתו של ר' יונה האיסור שנפל לתוך ההיתר של דבש, והוא נותן מתחלה טעם לפגם בתוכה, אבל מכיון שלאחר זמן נעשה האיסור דבש, הוא כמו נותן טעם לפגם מעיקרא ולבסוף משביחו, ועכ"פ אין פוגמו עוד, וזה לפי פירוש המשניות להרמב"ם (ע"ז דף ס"ה) אסור ואפשר שזה הוא ההסבר ברא"ש שלא קיבל דברי הר' יונה:

יח"ח

ועיין עוד מגן אברהם בש"ע או"ח סי' רט"ז ס"ק ג' הקשה שם על דברי ר' יונה מגמ' בכורות ז', דאמרינן שם דחלב מותר חידוש הוא כיון דדם נעכר ונעשה חלב ה"ל לאסרו א"כ ש"מ דבתר מעיקרא אזלינן דאי בתר השתא אזלינן אין כאן חידוש כלל וזה לא כשיטת ר' יונה דאמר בתר השתא אזלינן. המ"א שם האריך עוד לצדד שרק למאן דאמר דם נעכר

ונעשה חלב וחידושו הוא שמעיקרא היה דם והשתא משתרא אפשר לדייק אי בתר השתא או בתר מעיקרא אזלינן אבל למ"ד שם איברייה מתפרקין וכו' וכן היא ההלכה כדאיתא ביו"ד סי' קפ"ד וחידושו הוא דליכא מידי דאתי מחי דשרי והאי חלב כי אבר מן החי הוא ושרי לפי המ"ד הוה אין כאן שום שייכות לדיוק דלעיל — ואולם כי צר גבול המכתב הוה ומיראת האריכות חדלתי מלטפל בו כי קצר המצע מהשתרע — ורק אזכיר עוד מה ששאל מר' יונה שאמר קודם שנעשה מושק עפרא הוא כי מי יודע זה — וגם הב"ח משתומם על ר' יונה שאמר דאפשר ליתן בו טעם להתיר ולומר דפירשא בעלמא הוא אלא דמי הוא הנביא שנעשה פירשא ע"ש.

וגם שאר מפרשים לא אמרו מאומה על חידוש של כח העיכול הפרטי של דבש, שחידש ר' יונה — ובאמת קשה להבין שיטתו, שאי אפשר שהדבש מחליף האיסור שנפל לתוכו כהרף עין, ואמאי לא אמר באיזה זמן מן הזמנים, געשה האיסור כדבש עצמו, וא"כ אמרינן נתת דבריו לשיעורין ואתה צריך לפרש דבריו כמו שמצינו ע"ז דף ע"ה בתוס' ד"ה בת יומא פי' בקנוטרס שבישל בה כותי היום, אבל אם בישל בה אתמול כבר הופג טעמו, וחוקרים מה גורם להפיג הטעם תחלת לילה או סופו או כולו וכו' כמו כן מחויב ר' יונה לומר באיזה זמן נתחלף האיסור לדבש עצמו, — אבל הוא גילה הסוד של כח הדבש להעלים ולבלוע האיסור ואיננו כחלום יעוף, וגם מה שמורגל דרך כבוד בפומא דרבנן, אם קבלה היא נקבל, כאן לא ראיתי כמוהו.

וגם אנו נפנה עוד הפעם לדברי מעדני יו"ט אות ע' ברא"ש סימן ל"ה הוא רוצה לרכך את הקשה ולהמתיק את המר לנו וז"ל ולי נראה שאין צריך לראיה (להתיר דבש דבורים) מכיון שכן הוא מעשים בכל יום וכיוצא בזה כתבו התוס' בפרק דלקמן גבי עד היכן ברכת הזימון דדחו לפרש"י ממעשים בכל יום ועוד כתב בהלכות כלאי בגדים ומביא ראיה ממה שנהגו לחבר עורות התפורות בפשתן תחת בגדי צמר וכן לענין פתילות דמצמר

גפן והא הכי גמי אוכלין הדבש אע"פ שיש בו רגלי הזבוב או כנפיה וכו' עכ"ד.

ואם אנו מחויבים לכבדו כיאות למעלתו הנשואה, עכ"ז הורשה לנו לומר, שאין בדברי מעדני יו"ט כאן שראויים לחזק ידיים רפות ולאמץ ברכים כושלות של חברי, כי לא אצל מרוחו מאומה בזה מה שנוגע לאיסור או היתר, אלא מעופף בסעיפיהם למעלה ואינו נכנס בעצם הדבר "שכן הוא מעשים בכל יום" אין ראוי לפי התכונה הנשואה של השואל במלוא מובן המלה, להעלות ארוכה לדאבון נפשו, כי דבר זה היה באמת בעוכרינו שלא מיחו גדולי הדור בכל פורץ גדר מיד בעידנא דמתחיל בעזותו למען יכשיר דרא שלא יוכל לבוא לעלילה כיון דדש דדש — אבל חוץ מזאת הטענה גם אין הנידון דומה לראיה במחילת כבוד תורתו, ששלשת הראיות שהביא המדעני יו"ט אינן במידי דאכילה, ואינן יכולים להיות לימוד על מידי דאכילה, כמו דבש דבורים, ואם החרישו חז"ל בשאר איסורין משום שהם מעשים מכל יום אין בזה הוכחה שישתקו באיסור הבא לכלל אכילה כי הוא החילוק בכמה מקומות בש"ס כגון (חולין דף ה' ע"ב) השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן והקשו התוס' שם ד"ה צדיקים תימה דהא אשכחן יהודה בן טבאי שהרג עד זומם ור' ישמעאל כהן גדול שקרא והטה ואומר ר"י דדוקא במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה על ידן שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור ואם ירצה איש לשאול הרי הגמ' ביצה ל' אמר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין ע"כ הנח להם לישראל בדבר שהורגלו בו כי לא יחזרו בה כי שם אין איסור מוחלט שאין מטפחין עיין תוס' שם ד"ה תנן ומיהו לדידן שרי וכו' וגם מתוס' יוה"כ אין להביא ראיה להנח להם כי הפני יהושע כתב נראה מלשון הרא"ש וש"ע דבנשים מיירי ויש לדקדק הא ק"ל מעשה"ג נשים פטורות נהי דבעיקר עינוי דיוה"כ עצמו ודאי השוה נשים לאנשים בכל עונשין שבתורה משא"כ תוס' יוה"כ דליכא עונש כלל מנ"ל דאסורות ע"כ עיין שם.

עתה אכנס בעובי הקורה לדבר בהיתר דבש דבורים
 על פי שיטת הפוסקים שעוסקים בעצם ההיתר ה"ה הרמב"ם
 והטור וש"ע ומרדכי וכל הנלוים עליהם וכתוב בספר המצות
 להרמב"ם מובא בטור יורה דעה סימן פ"א בסופי' וז"ל דבש
 דבורים מותר אע"פ שגופי הדבורים מעורבין בו וכשמפרישין
 הדבש מהן מחממין ומרתיחין אותו אפילו הכי מותר שנותן
 טעם לפגם הוא עכ"ל ספר המצות להרמב"ם וגם המחבר סימן
 פ"א כתב אות באות דברי ספר המצות מ"מ ההרגש שלא באו
 בזה אל המנוחה לסיים הפלפול על אכילת דבש דבורים ששואלין
 עצות לעשות כל מה דאפשר — הבאר היטב כתב יש לזהר
 שלא לאכול דבש דבורים בלא סינון תחלה וכן היה נוהג הפרי
 חדש, עכ"ל.

והמרדכי בפ"ב דביצה כתב ומה שאנו אוכלין דבש אע"פ
 שהדבורים המתים מעורבין בו משום דהוה כנבילה סרוחה
 דלא אסרינן הדבש דהדבורים נותנין טעם לפגם בדבש ע"כ.

ונכון הוא לדקדק על שינוי הלשונות בענין זה: ר"ת מצא
 רק רגלי הדבורים בלי בשר ואמר כיון דעצמות בעלמא גינהו
 מותרים, וספר המצות מצא יותר וכתב "אע"פ שגופי הדבורים
 מעורבין בו" והמרדכי כתב בפירושו יותר שהדבורים המתים
 מעורבין בו — אפשר דפליגי בגדר המציאות? הלא דבר הוא!
 כי מה האדם שיבא אחרי המלך מאן מלכא גדולי חוקקי ישראל
 יושבי על מדין כמו הרמב"ם הטור ש"ע ומרדכי שמפיהם אנו
 חייין ברוב מקצועות התורה והדת מ"מ אזכיר כאן השיטה מובאה
 בבית יוסף י"ד סי' ק"ג וז"ל א"א נותן טעם לפגם מותר אלא
 באיסור שהוא בטל בששים אבל איסור שצריך שיעור גדול
 מזה כמו בריה ותרומה ולפי היש מפרשים בתוס' ד"ה מכלל
 בע"ז דף ס"ו גם באיסורי דהוי במשהו לא אמרינן בי' נט"ל
 מותר ומדברי מרדכי מפורש יוצא שדבורים מתים מעורבים
 בדבש ומסתמא היא שלמה שהוא א' מתנאי הר"ן שתהי תורת
 בריה עליה ובבריה לפי השיטה דלעיל לא אמרינן נט"ל מותר
 אבל ידעתי גם ידעתי שרוב הפוסקים לא קבלו זאת להלכה

איברא כל זה הוא לפי שורת הדין אכן בעניננו בעשרת ימי תשובה טוב לנהוג לפני משורת הדין ולהחמיר עלינו במקום שיש סברא לעשות קלות כמו שהרבה מגדולים מקשים גבי אמר ר' הונא להנהו אוונכרי בסוכה דף ל' ע"א כיון שיש חשש איסור גזל למה הזהיר ר' הונא דוקא בקניות אסא הרי צריכי' ליהזר בכל זמן בלקיחת פירות מכותי שלא יגזלו הלוקחים הישראלים ולחומר הקושיא העלו כמה מחברים בספריהם דאף שסתם עכו"ם גולי ארעא נינהו לא הוי אלא מיעוט ורוב השדות שביד עכו"ם אינם גזולים ע"כ אין צריך ליהזר אלא משום חביבותא (דאסא) דמצוה דאסא לא רצה ר' הונא לסמוך על הרוב לקולא כמו כן בעשי"ת מחויבים לעשות לפני משורת הדין משום שהם ימים נוראים ואין לנו להקל גם אם עושים בכל השנה שלא במקום מצוה אבל בעניננו לקיים המנהג משום חביבותא אינו נכון להקל. ועכשיו רוצה אני להראות שהמנהג באשכנז עם יהי רצון סותר עצמו בתוך כדי דיבור כי מום בו כמו שענינכם לנוכח יביטו בעהש"י.

ונחזי עוד השקלא וטריא בע"ז דף ס"ב ע"ב בענין מקור הדין שנותן טעם לפגם מותר. הגמ' שם: מכלל דאיכא למ"ד נו"ט לפגם אסור? אין. והתניא אחד נותן טעם לשבח ואח דנותן טעם לפגם אסור דברי ר' מאיר ר' שמעון אומר לשבח אסור לפגם מותר מאי טעמא דרבי מאיר גמר מגיעולי נכרים גיעולי נכרים לאו נותן טעם לפגם הוא ואסר רחמנא הכי נמי לא שנא ואידך לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא דלא לפגם הוא ואידך קדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמא פורתא, ור"ש מאי טעמא דתניא לא תכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך כל הראוי לגר קרוי נבלה שאין ראוי לגר אינו קרוי נבלה ור"מ ההוא למעוטי סרוחה מעיקרא, ור"ש סרוחה מעיקרא לא צריכא מיעוטא עפרא בעלמא הוא, ונבלה סרוחה מדאיפגם בטיל איסורי' — ונותן טעם לפגם כנבלה סרוחה. ונשובה לזה לקמן, וכאן אדבר קודם:

בגודל ערך המנהגים בכלל.

החכם מכל אדם אמר „ואל תטוש תורת אמך“ כתב רש"י ז"ל הם דברי סופרים ומנהגים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה ומחויבים אנחנו לקיים המנהגים ברגשת כבוד ובאהבה רצויה — בהרבה מקומות מצאנו דברי חז"ל מנהג עוקר הלכה וכיוצא בו, ומוכיחים העם לנהוג כבוד כפי מעלתם הנשואה, כמים חיים היוצאים ממקור טהור ונאמן הן באמת, אשר כל מה שמוסיפין לשאוב ממנו הוא מתגבר והולך במרוצת מימיו אשר לא יכזבו, כן המה לנו שפוני טמוני טעמי מצות תורתנו הקדושה, וגם טעמי המנהגים, וכל אשר נוסיף להתבונן בהם בשום שכל ולב על שרשיהם ולגלות את מקוריהם, תפקחנה עינינו לראות ולמצוא כי באורחות חיים ויושר הולך המנהג שנתפשט, רק נדעה ונרדפה לדעת טעמו ונימוקו אשר עמו, ואיש איש המחזיק בבריתו איננו בן חורין מלחפש אחריהם בעיני הבקורות לטעם נכון ומספיק, לבאר ולפרש המנהגים כפי אשר ידי שכלו מגעת, לדעת ולהודיע את תכליתו, ולבוא עד תכונתו, כי רבים המה כמו שאמרו חז"ל נהרא נהרא ופשטיה, והמנהגים משונים הם במדינות שונות ולכל מנהג היה טעם על מה מהותם יוסדה והטבעו אבל ע"י הגלות המר קבלו המנהגים נותן טעם לפגם, ונשתכחו הסיבות האמתיות, וגם יש שסותרים עצמם בתוך כדי דיבור כמו שענייכם לנוכח יביטו, ואם נצייר לפני עיני שכלנו הגלות בעלות עלינו עמים זרים כסער בים סופה, נבין יותר האפשרות שמנהגים בישראל וטעמם שלא היו כתובים בספר, רק קימו וקבלו בעל פה איש מפי איש, בשנותו את טעמם (האפשרי) מובן מאליו — לבקרים יצאו חקים לא שערום מראש, ופקודות שונות על דבר היהודים, וכומרי דתי העמים החלו לעתים מזומנים לקבוע חקים ולגזור גזירות, ולחבל מזימות להפר שלום היהודים, ולגזול מהם עשרם וכבודם ולהורידם ולהשפילם בעיני עם הארץ, ולהעיר בלב הנוצרים קנאה ושנאה ובזיון בקצף גדול, וחמה שפוכה, למען יתקוממו על היהודים להכותם ולאבדם ולהשמידם, — בין כך ובין כך שולח רזון בעצמות ישראל, ומה נורא מרזון בקרב עצמות

יבשות, כי בנקל היה לשבור ליהודים את מטה לחמם, למשל ע"י עלילות דם וכיוצא בו, אך למצוא להם מזונות חדשים קשה היה להם כקריעת ים סוף, ואלפי ישראל נשארו בעוני ובחוסר כל, ומפני כי כל זה נעשה ברעם וברעש, לכן אין פלא כי אך זמן מצער טרם עבר, והנה כל הבארות אשר מהם שאבו היהודים האומללים את פרנסתם הצנומה והשדופה נסתמו אחד אחד, והמה טעו בישימון, וגם כח העלומים בעם פס בלא עת, טל ילדות חורב על מצח עוד טרם זרח שמש הנוער, הנה בן עמנו הלך לו שחות, תחת סבל החיים, גויתו כבר כפופה כאגמון, על פניו ילין צלמות, ושיבה נזרקה בו, נשמה בריאה תבחר לשבת בגוף בריא, ורוח נכון ישכון בקרב לב חי, לכן לא היה כל רוח חיים באף צעירינו, לבבם היה נמוג לקול עלה נדף, ולא נועזו להרים ראש ולדבר משפט לפני איש ויפחדו כל היום מפני חמת כל מצוק ומצור.

מכל הכתוב ומפורש כאן יתאר הקורא מעצמו את צלם דמות עמנו בגלות הקשה הזו, וירד ישראל עשר מעלות אחורנית, היפלא בעיני איש לראות שגם חיים רוחניים אבד מצבם, שהיה לפנים על אדני פז, ונאבדו מאתנו הרבה מנעימות הטעם וההרגש הדק והנכון ממנהגי חז"ל, כי הסערות העתים המרים היו מטמאים ומדמעים ומנסכים נשמות ישראל וגשתרבו ההתנהגות בעם ולא ראי זה כראי זה, ונראו פצלות נפרדות כמעט שעזבו מקורם הכללי וצריך נגר ובר נגר להראות שמקור א' היה לכולם וזה גילה בעניננו הטור, הוא היה הראשון שכתב שמקור המנהגים משותף היה לפנים רק שנתרחקו זה מזה לאחר זמן מן הזמנים, במדינות שונות (כפי כובד הגלות שם) באו"ח סי' תקפ"ג הביא הטור המאמר של אב"י ממס' הוריות י"ב ונמצא גם בכריתות ז' וז"ל המאמר השתא דאמרת סימנא מילתא הוא יהא רגיל למחזי בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי ומזה רבו המנהגים כל מקום ומקום כפי מנהגו וזה לשון הטור כמו באשכנז שרגילין לאכול בתחלת הסעודה תפוח מתוק בדבש ולומר תתחדש עלינו שנה טובה מתוקה ובפרובנצא נוהגין להביא על השלחן כל מיני חידוש ואוכלין ראש כבש וכו' ואם כבר יגענו להבין שנשתבשו ושנשתרבו המנהגים ע"י שצאצאי המדינות נשרשו ממקומם

ונתפזרו ישראל איש מאחיו ואיש את אחיו לא יעזורו, צריכין
אנו להתבונן גם מדוע לא עשו בשאר המדינות כאנשי אשכנז?
קודם כל דבר המנהג האשכנזי הוא רחוק כמטחוי קשת ממאמר
אביי שהוא המקור הנאמן לפי הטור של המנהג הזה. אבל מלבד
זה קשה להבין המנהג האשכנזי בעצם.

אבל קודם שנדבר בעצם המנהג האשכנזי נדבר משנוי
המנהגים בענין זה בין אשכנז לפרובנצא ואם הפלא בעיני איש
בראותו שני המנהגים שלפי עדות נאמנה של הטור הם שניהם
ממקור אחד ממאמר אביי נבעו והאיך נשתנה מראיתו של המנהג
הזה באשכנז כ"כ עד שאינו ניכר כמעט שרשו כלל והמנהג
בפרובנצא לא נפסד ממראיתו אבל הוא הדבר שדברנו כי קורות
המנהגים תלכנה צמודים עם קורות המדינה, ומחמת כי עמוס
על המדינה הזאת כובד הגלות, כבו ועממו רשפי שלהבת שקידה
שם ולא שמו לב להזהר על המנהגים בבינה יתירה ודעת רחבה,
כמו שהשגיחו במדינה יותר מצלחת בענין זה. וכובד הגלות
סבב זאת, וכל יודע בינה לעתים יתן עדיהו, כי במקומות מעטים
שהיתה לישראל הרוחה עמדו המנהגים בתקפם ובעת שהטור
חי כמו אלף החמישי שנת ק"ס ק"פ מקודם ואחריו היו הזדמנות
שרגזה כל הארץ תחתיה בועם אף, קנאת הדעת ההוללת וע"י
זאת נתפרדו החבילות קהלות הקדושות והעם תעו בלי מנהלים
ומנהיגים בד' כנפות המדינה, בשנת תתנ"ו מסע הצלב הראשון
— תתק"ו מסע הצלב השני — ואלף ה' שנת פ' מסע הצלב
שע"י הרועים — ועל כל מדרך כף רגליהם עשו שמות ביהודים.
כל זאת נעשה באשכנז ובצפון של צרפת — ולעמית זה זרחה
שמש צדקה בדרומו של הארץ הברוכה הזאת — בפרובנצא
ששם לא שררה קנאת הדת בכל תוקף עזה כבארצות אירופה
התיכונה שם גם לאחינו בית ישראל היתה הרוחה, — בערים
ישבו כסאות למשפט התורה, בלונל ומונטפיליר במרשילא
ונמושי — חכמי תורה ותעודה שעמדו לישראל בנגב צרפת,
עמדו גם בקרן אורה, — ידם אחת היתה מחזקת בתורה, ובידם
השנית הביאו פרי עץ הדעת כידוע לכל קורא דברי התשובות
שהיו בין חכמי לונל והרמב"ם ז"ל ובהיותם גבורים והוגי

דעות התאמצו שיהיו דבריהם נאמרים לאמתה של תורה בסדר ישר ורוח הגיוני, וגם המנהגים בכלל, אכן גם הם הרחיקו עצמת ממקור מה שהראה לנו הטור במאמר אביי ונאבדה גם מהם הרבה מנעימות טעם של המנהגים כמו שהודה הב"י שם שאין יכול לפרש מה שהקפיד אביי לקחת "תמרי" ומה משמעותו ומקום הניחו לי לגדור בה להראות לקמן בעז"ה משמעותו של ותמרי במאמר אביי, אבל קודם כל דבר באכילת תפוח מתוך בדבש דבורים ע"פ מנהג אשכנז (אנו כולנו עדים בדבר) ואמר תפלה שתחדש וכו' אחר שמצאנו שאכילת דבש דבורים יש לו היתר לאכול רק משום שהוא במעמד בזוי מאוד כנבלה סרוחה שהוא נטל"פ שרואין אותו כנבלה סרוחה אנו מוכרחים לשאול האיך אומרים באשכנז בהנאת גרונו שתחדש עלינו שנה מתוקה אם הדבר שהוא משתמש בו לעורר מתיקות השנה הבאה הדבש שהוא לדוגמא הוא לפי הלכה נותן טעם לפגם ונבלה סרוחה האם רוצה אדם לזכות לשנה שטעמה לפגם וסרת טעם, וגם קשה אם באכילת הדבש בפתע פתאום הרגיש האוכל שכרסו של דבורה (לפי דברי המרדכי שכתב אע"פ שדבורים מתים בדבש) בין שיניו ונותרה כעצם בגרונו לא לבלוע ולא להקיא אם בולע אפשר שהוא עובר בבל תשקצו (עיין במנחת חינוך) ואם מקיא לא יצא ידי חובת המנהג כלל — ולהרמב"ם שמפרש שנותן טעם לפגם מותר מפני שהוא שלא כדרך הנאתו — הרוצה איש שנה שכל דבריה הם שלא כדרך הנאתו ויש לפקפק עוד כמו דאמרינן במצות לא תעשה אם אכלו שלא כדרך הנאתו לא חשיב אכילה ופטור ה"ה במצות עשה כגון אם אכל מצה או פסח שלא כדרך הנאתו דלא מקרי אכילה ולא יצא עיין במשנה למלך ובשער המלך, ודבש דבורים הוא שלא כדרך הנאתו משום שהוא נותן טעם לפגם, ועוד האיך יכול האדם להרגיש נעימות ומתיקות הדבש כאחד עם המחשבה שהוא מוסכם בפוסקים שרואין הדבש הזה כנבלה סרוחה — סרוחה ומתוקה הם שני הפכים בנושא אחד, המכחישים זה את זה, והתיקון מתפגלת בוודאי במחשבה זרה כזאת, נטיה טבעית מצד אחד, והרגש רוחני מצד אחר, איך יצדקו יחדיו? האפשר להפרידם שלבם לפיהם לא גליא ואם לאחד מני אלף אפשר,

בטלה דעתו אצל כל אדם, — אתמהה — וגם אם אמת שהדבש הזה נבלה סרוחה רק בכח ולא בפועל, ועוד מוזר הוא בעיני שהמנהג הזה יתנועע בחוג צר וכונתו רק תועלת גבעות עולם ההבלי ולכבוד עצמו הוא דורש, שתחדש שנה מתוקה, ולא מצאנו באמת בכל מטבעות שטבעו חז"ל להתפלל בעד חיים מתוקים או שנה מתוקה, ומצאנו ראינו בצלותא דרב (קודם שמברכין החדש) י"א חיים (אגב אורחא נעיר שלפי מנהג אשכנז אין אומרים יה"ר זה אלא מתחילין עם "מי שעשה") בתפלת מוסף לראש חדש מתפללין שתחדש עלינו את החדש הזה י"ג מלות שונות ולא אחת מזכיר מתוקה כמו כן בתפלתו של כהן גדול ביום הכפורים שתהא השנה הזאת כ"ו בקשות ולא אחד שאל שנה מתוקה הלא דבר הוא אלא האמת שעל ידי גלות המרה והארוכה נשכחו ונשתרבו הענינים ובמרוצת הזמן אבדה כמחט בחול טעם ותכונת המנהגים, ולא בפתאום באה השכחה והשנוי רק לאט, כמו הערב יכהה אורו מעט מעט עד בואו, ואח"כ נתשכו המאורות ועלינו לטהרן ולצרפן מכל חלאה וסיג.

וגם קשה להבין שחז"ל תקנו מקדמת דנא לאכול דבש דבורים בעשי"ת לכתחלה ע"י ההיתר של נותן טעם לפגם שהוא שייך רק בדיעבד (כמו שכתוב תוס' ד"ה אמר רב בפסחים דף ל') וגם קשה איך קבלו בני אשכנז עליהם את המנהג לאכול דבש דבורים כאילו כפה עליהם הר כגיגית לדורי דורות ולא פנו דעתם למנהגים של ארצות אחרות כמו שהראה הטור מקור המנהג ולא שבו למקור חיים, ויגעתי עד כה להראות כי ע"י הגלות המר נשכחו הסיבות הגורמות האמתיות מן העם אבל מה נאמר ומה נדבר אם ראינו שגם במספר של גימטריאות אין עיניהם שולטות בהם בהחלט עיין ש"ע או"ח תקפ"ג מובא בהג"ה המנהג שלא לאכול אגוזים מפני שאגוז בגימטריא חטא ואין זה מדויק כי אגוז — 17 וחטא — 18, אבל בודאי המה ראו כן תמהו כל בר בי רב שאל זאת וגם בתוך כדי דיבור אמר הג"ה ועוד שהם מרבים כיחא וניעא ומבטלים התפלה ואחרון אחרון של הטעמים חביב — ואם כבר הלכו בו הנמושות

אין אני רוצה לטבול עטי במים שאובים אבל אגב אורחא נראה לי ראוי להזכיר הענין בקיצור.

לכו וגשבה להראות דעתי בענין המנהג אבל גם לא נכחד מהקוראים הרמזים שנתן מהרי"ל ספר חשוב בעניני מנהגי אשכנזים וגם ספר "נוהג כצאן יוסף" מעתיק אותם משום חשיבותם הוא כתב ג' רמזים לאכילת מיני מתיקה בעשי"ת ואמר שדבר זה כתוב בתורה "שם שם לו חוק וממשפט" וסמך לי' "וימתקו המים" ושנוי בנביאים (שמואל א' קאפ' כ"ה) ויהי בעשרת הימים וברש"י שם רבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשובה ואביגיל הביאה לדוד מאה צמוקים ומאתים דבלים ומשולש בכתובים (תהלים פ"א) כי חק לישראל הוא משפט וסמך לי' כתיב ומצור דבש אשביעך עכ"ל הם רק פסוקים הסמוכים בלי קשור במסורה בעלמא וסבר לחכימא די ברמיזה ואין משם שום ראיה לחיוב אכילת מתיקה והזכרתי כל אלה בענין המנהג ואביא אני כמאסף לכל המחנות באחרונה.

ורצוני בזה להראות לפי דעתי מה היה המנהג ומאיזה טעם תקנו חז"ל וכל הקושיות מתורצים בחדא מחתא ואביא ראיות ברורות ולא בדויות. הנה במס' ברכות מ"א ע"א אמר ר' חנן כל הפסוק כולו (דברים ס' ח' ארץ חטה וכו') לשיעורין נאמר חטה פת חטין לאכילת פרס שעורה לעצם כשעורה לטומאה וגפן כדי רביעית יין לנזיר תאנה כגרוגרת להוצאת שבת רמון לכלי בעלי בתים שנקבו כרמונים לטהרה ארץ זית שמן ארץ שרוב שיעוריה כזיתים (טומאת מת להאהיל ומגע נבלה ואכילת חלב ודם ופיגול וגו' וטמא וגיד הנשה) דבש ככותבת הגסה ביה"כ ואידך הני שיעורין בהדיא מי כתיבי? אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא לדעת שיעור כותבת הגסה הוא פחות מכביצה בטור או"ח סימן תרי"ב ודגול מרבבה אמר כביצה בלי קליפה.

ורש"י כתב בעירובין דף ד' ע"ב כל דבש האמור בתורה, דבש תמרים כדאמר במשנה בכורים פ"א משנה ג' אין מביאין

בכורים כי אם מז' המינין ולא מתמרים שבהרים, ולא מפירות העמקים, אלמא פשיטא לי' לתנא דתמרים משבעת המינים דהיינו דבש עכ"ל רש"י. המעדני יו"ט ברא"ש מס' בכורות סימן ז' אות מ' ד"ה זה דבש דבורים כתב וליכא למשרי מדאשתבח א"י בדבש "ארץ זבת חלב ודבש" ואי לאו דשרי לן לאכילה היכא משתבח בו א"י שאין פירוש "ודבש" כי אם דבש תמרים שהוא משבעת המינים שנשתבח בהן א"י שכולן מין פירות הן לפיכך גם מה שאמרה תורה דבש דבש תמרים מיירי עכ"ל

והנה מסקנת הגמ' בכל מקום דבאמת כל השיעורין הם הלכה למשה מסיני ורק סמכו אותם אקרא לסימן ולזכרון בעלמא — וגם בעירובין נ"ד על פסוק (דברים סי' ל"א פסוק י"ט) ולמדה את בני ישראל אפי' ד' מאות זמני שימה בפיהם אמר ר' חסדא אין תורה נקנית אלא בסימנין שנאמר שימה בפיהם אל תקרא שימה אלא סימנה וכתוב במקומו בפירוש החשוב "תורה תמימה" באות כ"ט וז"ל דרכי ותכונות חז"ל לעשות ציונים וסימנים ורמזים ואסמכתות בתורה לדינים ידועים ומקובלים וטעם הדבר משום דבימיהם היו לומדים בעל פה משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב ובוז"ז הותר מפני קוצר הדעות לכן עשו ציונים וסימנים בתורה לזכור אותה ההלכה כי כן הוא בטבע הזכרון כשיש איזה רמז וסימן לדבר וזכרין יותר את תכלית הענין הרמות והמסומן עכ"ל.

ראינו המאמר בברכות שהשיעור של יוה"כ הוא ככותבת הגסה שהיא תמרה, ואין שיעור זה נוהג רק אחת בשנה ביוה"כ, ואם סימן באמת כל כך מסוגל לזכרון כמו שנראה ממאמר דר' חסדא בעירובין, עלינו לחקור אחר סימן לחזק ולאמץ שלא תשכח השיעור הזה בקרב ישראל, שהוא נוהג גם בזמן הזה, שאינו מעניני טומאה, ושמא יחלה איש ישראל ח"ו, שאין יכול להתענות וחי בהם ולא שימות בהם גזירת הכתוב ונותנין לו פחות פחות מכשיעור שלא יבוא לאיסור כד"ת איך ידעו המון העם את השיעור של כותבת הגסה שכל חיי העם

תתבלע בין ויסעו — ויחנו ואין להם בדרך תלמיד חכם לשאול שכמה פעמים בחפזון יצאו וגם אינו נכתב בספר וסומכין על תורה שבעל פה האפשר שלא תקנו חז"ל סימן שעל ידו יזכר הלכה דבכותבת הגסה מיתבא דעתיה והתורה אמרה שימה בפיהם אל תקרא שימה אלא סימנה בפיהם, לפי מאמר דר' חסדא הקב"ה צוה למשה ולכל הבאים אחריו, לתקן לעם סימנים שלא תשכח מעם השיעור הזה, ולזכור ולאמץ, שאין ניתן לכתוב ולסמוך על אותיות המחכימות, בזה בא הטור והראה לנו המאמר דאביי דמשם נובע המנהג לעשות סימן מובהק לשיעור הזה דיוה"כ, ואין אנו צריכין לחפש בים התלמוד, הטור יסיר את המסך הפרוש על פני המאמר הסתום הזה, והראה בתוך כדי דיבור בני ציון יפים הם אלא שעניותם הגלות מנוולתם במאמר אביי טמונים הסימנים שצוה התורה סימנה בפיהם וגם כתב "ומזה רבו המנהגים כמו באשכנז" וכו' רק מקור נאמן אחד למנהג הזה ונחזי מאי בקשו חז"ל לקחת לסימן — אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא הוא, יהא רגיל אינש למיכל ריש שתא (איזה ימים קודם יוה"כ) קרא ורוביא כרתי וסילקא "ותמרי", ובהוריות י"ב נמצא ג"כ המאמר הזה אבל שם הגירסא "למחזי" תחת "למיכל", ממאמר אביי ראינו שעשו חז"ל סימן או לאכול או לראות תמרי, אבל לא משום מתיקות שלו, אלא בחרו בתמרי משום שיעור גודל התמרה, שהוא סימן לכתובת הגסה ליוה"כ, ולא הזכיר אביי דבש כלל אבל בני אשכנז טעו ע"י צרות הגלות וסברו שהדבש עיקר, אי לזאת אמר אביי תמרי דוקא וזה מקור המנהג ואין לזוז ממנו זיז כל שהוא לפע"ד.

וגם אם להלכה נפסק (טור יו"ד סי' רי"ז) הנודר מדבש סתם, מותר בדבש תמרים, שסתם דבש הוא דבש דבורים, אבל במאמר אביי אינו נזכר המלה של דבש שהוא המקור למנהג זה, כמו שכתב הטור, אבל בתורה מה שזכר דבש, הרי כבר כתב רש"י שבלשון התורה והמשנה דבש סתם הוא דבש תמרים, אלא כמו שאמרנו שהגלות הקשה באשכנז היא פגמה טעם של המנהג, ועזבה המקור ונתנכר ואם אין ראיה לדבר סימן לדבר בגמ' חולין דף מ"ו ע"א ההוא פולמוסא דאתא לפומבדיתא,

ערקו רבה ור' יוסף, פגע בהו ר' זירא, אמר להו ערוקאי כוית
שאמרו במקום מרה ע"כ ראייה שעלולים לשכוח השיעורין ע"י
גלות בלי דיבוק ופלפול חברים ואביי שכבר ידוע שרגיל להשתדל
בעד מנהגי העם כמו שמביא הגמ' בביצה דף ה' ע"ב דאמר
אביי והשתא דבקיאינן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי
יומי משום דשלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם בדיכס זמנין
דגזרו המלכות גזירה ואתי לקלקולי לפיכך היה זהיר ומוזהיר
כאן ואמר דווקא תמרי והיא ראייה נצחת שאין עליה תשובה
לפענ"ד.

למיכל או למחזי תמרי בימים ההם סמוך ליות"כ לזכור שיעור
של יות"כ והדורות של אמוראים ידעו טעם שלקחו תמרי שהוא
כותבת הגסה לשיעור של יות"כ והם לא לקחו דבש ולא אמרו
יה"ר כי להם שגבה טעם התמרים ולא משום מתיקות שבו
ואם אמר אביי יהא רגיל אינש בתמרי לא משום דבש שבו
אלא לסימנא דשיעור כותבת הגסה אמר והדורות אחריהן טעו
לאכול או למחזי תמרי הטעם משום דבש שבו על כן
לקחו גם דבש דבורים תמורת תמרי לקיים המנהג
והא אין יכולים לקיים המנהג עם דבש דבורים דמקדמת דנא
תקנו המנהג משום שיעור פריו וגודל התמרה וראה כמה היה
קפיד אביי בענין המנהג שלא אמר להביא דבש סתם שיצמח
מזה הטעות אלא דווקא תמרי ואביי הוא שהיה מזהיר העם
להזהר על מנהג אבותינו על טהרת הקדש בלי שום פגם ומום
ולא סמך עצמו על שידע העם כבר סימנא מילתא כי ירא
שהעם שנאחו בסבך צרכי הגויה ועם כל חפציהם ותקותיהם
ורגשותיהם פנימה הם טרודים להחיות את נפשם ישכחו מה
שלמדו ומורים ועושים שלא כהלכה.

ואל יעלה בדעתנו שמפני רוב ואיכות דבש של תמרי
אמר אביי ותמרי שהרי הגמ' בכתובות קי"א ע"ב הפריז על
דבש תאנים בשבחו עד מאד ואמר שם רמי בר יחזקאל איקלע
לבני ברק חזינהו להנהו עיזי דקאכלין תותי תאני וקנטיף
דובשא מתאני וחלבא טייף מנייהו ומיערב בהדי הדדי אמר

היינו זבת חלב ודבש וגם שם אמר ר' יעקב בן דוסתאי מלוד לאונו שלשה מילין פעם אחת קדמתי בנשף והלכתי עד קרסולי בדבש של תאנים ולא מצאנו זה בדבש תמרים אך בלי ספק בדעת אביי לא היה שהוכרח לבחור רק תמרי רק טעם משום שיעורו ככותבת הגסה ולא משום איכות וכמות הדבש שבתמרה שאין הדבש עיקר כמו שהוכחנו עד למכביר ורש"י מפרש מאמר אביי קרא ורוביא כרתי סילקא ותמרי הני איכא דגדלי מהר ואיכא דמתקי ופירושו בקצור נמרץ כדרכו בקודש ואין משמעותו שדלתי המאמר סגורות לדופקי לבוא אל הקודש של המאמר הזה פנימה — ובאמת ב"ה מקום הניחו לי להתגדר ולמצוא בתמרי דאביי כל הטעם לשבח למנהג ישן נושן ומי לנו גדול מבית יוסף והוא אמר אבל בתמרי לא שייך האי טעמא דהיינו שגדלים מהר ולא מצא הטעם למה אמר אביי תמרי ולי שזכיתי לסייעתא דשמיא נראה בעליל הלימוד של סימנא מילתא בו וטעם המנהג ליקח תמרי לסימן כותבת הגסה.

הערות

0234567

ונקוט זה בידך, קורא נכבד! שנשמע מדברים אלה חוט המשולש, שנתן טעם להמנהג למחזי או למיכל תמרי, כמו שאמר אביי: החוט הראשון הוא דברי ר' חנן שאמר אע"פ שהשיעורין הן הלכה למשה מסיני, סמכו החכמים אותם על הקרא וזה די לפי שטתו ארץ חטה ושעורה וכו' לחזק ולסמוך הזכרון והחוט השני הוא דברי ר' חסדא שהוא שואל עוד יותר שלפי דעתו סמיכת השיעורין אקרא, אין אנו יכולים להיות בטוחים שלא תשתכח תורת השיעורין מן העם כי הוא סיבה רחוקה והוא אומר שימה בפיהם על תקרא שימה בפיהם אלא סמינה בפיהם שהקב"ה צוה למשה ולכל הבאים אחריו, לעשות סימנים באורחות חיים של עם ישראל שיזכרו אותם ושיהיו מורגלים ומסודרים בפיהם מה שנמסר להם לשמור בעל פה ע"י הסימנים והחוט המשולש שבאמת אמר אביי אבזה דמנהגים יהא רגיל בתמרי, ובזה קיימו חז"ל הצווי של סימנה בפיהם, שראוים תמרי שהם סימן מובהק להזכיר כותבת הגסה, שהוא תמרי אפשר שקיצר הדעות היתה חזון נפרץ או ופתיל התכלת משוך מן הקצה אל הקצה הוא שהטעם של מנהג מקדמת דנא למחזי או למיכל תמרי לסימן

לשיעור של יוה"כ שהיה לחז"ל הלכה למשה מסיני, דבהכי
 מיתבא דעתיה בה. וקרבותי החוטמים המפוזרים אחד אל אחד
 ובעזה"ת ויהי המשכן אחד וסימן לדבר בשמות סי' כ"ד פ'
 י"א נמצא גם ויחזו את האלקים גם ויאכלו ומי שגרס ויחזו לא
 משתבש כי יש מצות שצריכות כונה, לראות המביא לידי זכירה,
 כגון וראיתם אותו וזכרתם, ומי שגרס לאכול לא משתבש, כי
 יש מצות שציר כוונתם תסוב על אכילה שמביא לידי ידיעה,
 כגון פסח על שום מה על שום שפסח וכו' מצה זו שאנו אוכלים
 על שום מה שלא הספיק וכו' ומרור זה שאנו אוכלים על שום
 מה על שום שמררו וכו' וכיוצא בו (ומצאתי שאמרו לאכול
 הוא לסומא שאין שייך בו למחזי) בחדושי הגהות על הטור.

ואודה להשי"ת שהניחו לי מקום להתגדר בו להחזיר עטרת
 תפארת המנהג ליושנה.

בשתי פעמים שמובא בגמ' מאמר זה של אביי — בהוריות
 י"ב ובכריתות דף ו' ובכל פעם ופעם קודם לו נמצא הבריי"תא.
 ת"ר אין מושחים המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן
 ועל זה אמר אביי השתא דאמרת יסמנא מילתא היא ותקנו
 סימן להמשיך מלכותא דארעא על אחת כמה וכמה מחויבים
 אנו לעשות סימנים כדי שתמשך מלכותא דשמיא לחזק ולסמוך
 הזכרון בענין הלכה למשה מסיני שלא תשכח מישראל עד ביאת
 גואל צדק ב"ב ויקוים אז ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים
 אמן :

קוראים נכבדים! הנה דברתי עד כה, ויגעתי להראות
 פני המנהג הזה, לוט בשמלה חדשה, וכל כבודה פנימה כפי
 מה שיסבלהו הענין, ושאלתי ממקור נאמן ממאמרי חז"ל וגוראים
 הדברים לפי דעתי כדאי לאומרם, — בכל זאת אין בדעתי
 ולא ביכולתי לצפות מזולתי שיקבלו דעתי והישן מפני החדש
 תוציאו שלא באתי לטעון עליהם או לסתור או להכריע אחת
 מהן, אלא כמו שאמר הנביא (ירמיה קאפ' קכ"ג פסוק כ"ט)
 הלא כה דברי וכו' כפטיש יפוצץ סלע, וגם טעמי המנהגים כן,
 ואקוה שעל חרוזי הפנינים של טעמי המנהג הזה שהם מלוקטים

לאחד אחד אגודת פרחים וקטורת מור ולבונה משמחת לב ומשיבת נפש ימצא מקום כבודו ביניהם גם מה שביארתי במקצוע הזה כמו שמצאנו על המנהג לאכול מאכלי חלב, ביום א' של שבועות, כמה וכמה טעמים כן הוא בכל מנהגים וכל ואחד יכול לברור לו אחד מטעמים כאשר אהב.

חברי היקר! מכתבך קבלתי ושמחתי עליו כמוצא שלל רב, אבל קשה היה לי ליתן תשובה לשאלתך, כי לא קרוא אני לזה, הטעם כמוס עמדי, אולם להשיב פניך ריקם ולדחותך בקש לא אוכל ולא אחפוץ, ע"כ יגעתי לעשות רצונך והנה תשובתי לפניך ראה לא לפלפל בחדושים דרכי, אלא ללמוד בדרך פשוט ואמת, להקריב מאמרי חז"ל איש אל אחיו והיוצא ממנו לא בהכרח ובאונס קבלתי, ותקותי שתקבל דברי בסבר פנים יפות, שגם זה בודאי דרך למודך, שקבלנו מאדוננו ורבינו מהו' ר' עקיבא סופר וצוק"ל שכך היה דרכו בקודש, וגם אם לשפת יתר יחשב, אדבר בקיצור בשבחו: הוא היה מלא על כל גדותיו בחכמה ובינה ומחונן בלשון למודים וחוט של חסד ויופי מתוח עליו ומחונן באהבת ישראל בכלל ואהבת תלמידיו שיצא מן הכלל זרחה על פניו אם הרבנים גדשו או מחקו את הסאה הוא עמד על מעמדו בלי הוספה ומגרעת בדרך האמצעי, למודו היה פשוט אבל ידע לעופף גם בגבהי מרומים ולדבר מן מטמוני מסתריה וכל רז לא אניס ליה, ואם איזה מן הקוראים החשובים דרך אחרת להם דחיישי למיעוטא דלא ינעם לחיכם, אבקש מהם להודיע לי, איך לתקן המחסור והפגם, כי ידוע הוא שכל אנושי עלול למשגה, וגם המשנה אמר, כל הנגעים אדם רואה, חוץ מנגעי עצמו, וסייעוני להשלים מחסור ולהחליק הפגם, וחזי אז לאצטרופי ולהשלים לשיעור שלם, ונמצא דאז בהכי תייתבא דעתי בה גם דעת רבים ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד.

ובטרם אשים קינצי למלין, אדבר גם לקוראים, בהפנות ערפם ולא פנים לשורות האלה ממסד עד הטפחות וגם אם חשבו בלבם, כמרגלי בפומא דרבנן (ב"ק כ"א), הלא צללת במים אדירים, והעלית חרס בידך, (וכל כלי חרס ישבר) ואם לפחות תחת התפוח

מתוק עם דבש דבורים עוררתיך (בהבנת תחת אבותיך יהיו בניך, תהלים מ"ה י"ב) להעביר עוד הפעם המנהג הזה, תחת שבט הבקורות לטחון ולרקד עד שהוציאו סלת נקיה, ולהוציא יקר מזולל, ומשם נובעת אור חדש כמלוא שטפא על המנהג הזה, אשמח גם אני אם רק זה חלקי מכל עמלי ואענה להם דאי לאו דדלאי חספא לא משכחת מרגניתא תותה (ב"מ י"ז) וכן הוא בעולם הגשמי בימי האביב ילבשו העצים פרחים למרבה, אבל לא מכל פרח יצא פרי, כי רובם ישא הרוח, ונעשו דומן על פני האדמה, וזה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו כי לכם משפט הגאולה לרחק או לקרב לקבל בסימן כי טוב או להשליך אחרי גוכם.

ואקה שאקבל הרבה מרגניתא ואשלח אותם לחברי להנאתו ולטובת נפשו ואומר יישר כחכם מלפנים בשבילו.